

»Turčin ne gradi gdje drvo ne raste«
(Le Corbusier).

LE CORBUSIER I SARAJEVO¹⁾

Kakva analogija? Ali ona postoji
— pokušaću je otkriti!

Gledam Le Corbusierove prve publikacije. Počinje skicama sa svojih studijskih putovanja, na kojima kasnije osniva svoju modernu.

Pa to je bosanska kuća! To su vrtovi oko nje! Tu džamija i minare! I tu je muslimansko groblje i nišani, sa divnim pogledima kroz zamrežene prozore, usječene u zidane ograde!

Da li je Le Corbusier bio u Bosni?

Kakve su to paralele između današnje i bosanske kuće — između moderne i islamske arhitekture?

Materijal

Le Corbusier usvaja beton kao materijal za svoju arhitekturu i primjenjuje ga svuda čeličnom dosljednošću.

Stari su beton otklanjali. Njima je beton bio prljav i prost materijal. Favorizirali su svuda kamen, tj. plemenit i vječit materijal.

U historiji arhitekture islamski slogovi čine iznimku: najmanje upotrebljavaju kamen!

Betonsku građu treba lijevati u drvene kalupe, tj. oplatu — dakle: betonska će arhitektura poprimiti drvene oblike, a bosanska kuća je, tako reći, drvena.

Konstrukcija

U Saračima je staro konačište, zove se Morića han. Ako ga dobro pogledate, vidjećete da je sva zgrada na drvenim stubovima. Ljudi prosto stanuju u vazduhu. Nedaleko od nje, sa druge strane ulice, nalazi se kafana »Aeroplan²⁾. Drvo treba odmaknuti od zemaljske vlage — zbog toga je zgrada u vazduhu.

Pa to je osnovna misao i Le Corbusierove arhitekture: »prostorije u zemlji«, veli Le Corbusier, »su vlažne i nezdrave, zgradu treba dignuti u vazduh na pilote!« — Samo su njegovi piloti betonski.

¹⁾ Članak objavljen u »Jugoslavenskom listu« 31. X 1936. g.

²⁾ Kafana »Aeroplan« se nalazila na uglu Sarača i Gazi Husref-begove ulice, u prostorijama bivše Gazi Husref-begove musafirhane.

Svrzina kuća na Čurčića brijegu, u Sarajevu — arhitektura nije problem romantike, ona je problem plastike.

Osvjetljenje

Iza Katedrale nalazi se jedno staro muslimansko kupatilo, neobično je duboko, a nema skoro nijednog prozora, sve je osvijetljeno odozgo, skroz laterne na kupolama.

Pa i to je princip osvjetljavanja koji Le Corbusier upotrebljava kod svojih jednoetažnih zgrada, koje se razvijaju u dubinu: tu se nalaze sve sekundarne prostorije u sredini zgrade i sve su osvijetljene kroz krov. — A to važi i za Morića han!

Pozadi Vijećnice³⁾ nalazi se vanredna grupacija kuća. Iz ove skupine strši paviljon, koji je sav u prozorima, taman toliko mjesta ima između njih, da se mogu provući stupci, koji nose krovšte; zar staklena fasada nije moderna?

³⁾ *Danas zgrada Narodne biblioteke.*

Detalj iz mahale — sve
se izmiče, diže, nadvi-
suje i izravnavu u
lijepe cjeline.

Njemački arhitekt Mendelson fotografirao je ovu grupaciju i publikovao je u nekoj njemačkoj reviji, ali nije napisao odakle mu potiče, već je samo stavio pitanje: »Alt oder modern?«⁴⁾

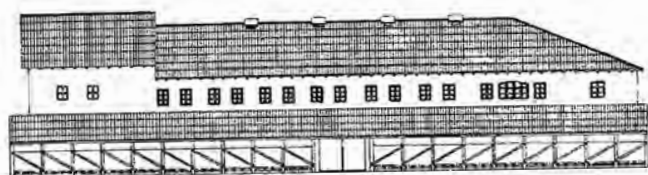
Lijevani beton omogućava i Le Corbusieru da razvije prozore duž cijele fasade. Fasadu tvore onda stakleni pojasi, prozori izgledaju kao da nisu poduprti, stupci su negdje pozadi prozora, tj. kristalna zgrada!

*

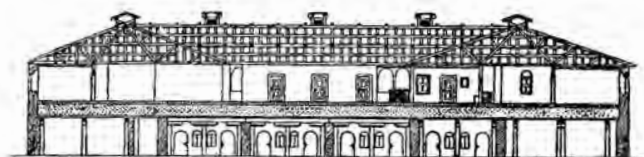
Neobično je zapadnjaku kad ugleda prvi put ograde sa omreženim prozorima i pozadi njih avliju ili vrt sa šadrvanom ili grobljem.

I to je usvojio Le Corbusier. Takve su njegove ograde terasa iznad stambenih zgrada, gdje se prostiru vrtovi — poput vrtova kraljice Semiramide!

⁴⁾ Njem.: »Staro ili moderno«?

Morića han — tloert
prizemlja (konstrukcija
na stubovima), presjek
i ulična fasada

Urbanizam

Pa kad sada još i pogledate u brdo, u muslimanski kvart, to je prosto nevjerovatno kako se tu plasiraju kuće, sa koliko takta se izmiče kuća kući, ispred i ispod nje, da mogu svi uživati sunce i pogled na šehar Sarajevo. Le Corbusier je na tom principu urbanizirao grad Nemours. Grad se diže u brdo kao i staro Sarajevo, a taj princip je Le Corbusier pronašao u zadnje vrijeme u islamskom svijetu, negdje u Alžiru.

Ispred svake kuće u tom kvartu prostire se vrt; moglo bi se reći: kuće u vrtu.

Pa i taj svijet Le Corbusieru nije nepoznat, jer govori negdje: »Le Turc ne bâtit pas, où il n'y a pas des arbres,⁵⁾ i na tom principu osniva moderni velegrad. Sa kućom na pilotima on otvara prljava dvorišta današnjeg grada i grad pretvara u jedan veliki park, koji se prostire ispod svih kuća i koji križaju samo na velikim odstojanjima od 200 — 400 m široke ceste za automobile.

Plastika

Pa kad se sada još popnete u taj kvart: ulice su, dapače, uske — nisu građene za automobile, ali su kuće dole ipak sve u jednoj trasi, dok se iznad vas dešava nešto drugo: sve se izmiče, diže, nadvisuje i izravnavava u lijepe cjeline.

Austrija je nakon okupacije slala svake godine pitomce svoje Akademije na ferije u Bosnu da tu traže »motive« kojima bi regenerisali predratnu evropsku arhitekturu, uljuljanu u romantiku srednjeg vijeka.

I Le Corbusier je obišao ovakva mjesta — on, istina, u Bosni nije bio. Ali se mnogo zadržavao u Carigradu, pa im odgovara:

»Arhitektura nije problem romantike, ona je problem plastike!«

Le Corbusier ne gradi bosanski, jer pripada drugoj kulturi, živi u novom svijetu i u novim prilikama, on usvaja samo srodne mu kon-

⁵⁾ Franc.: »Turčin ne gradi gdje nema drveća«.

Iza Katedrale nalazi se jedno staro kupatilo — Gazi Husref-begov hamam — osvijetljeno odozgo

Erker, tj. bosanski
»doksat« ima samo staro
Sarajevo...

struktivne i plastične principe tog orijentalnog svijeta — jer plastika je, zbilja, sjajna u tom starom Sarajevu.

Beograd gradi moderne kuće, teške su sve kao sanduci, i povezane još nekim dekorativnim trakama. U Zagrebu su nove kuće sve glatke: pojasi stakla i zidovi, sve u jednoj ravni — izgledaju kao kutije. Karakteristični za nove sarajevske fasade su »erkeri«. Uzmite im erkere, pa ne znam šta će im još ostati. Erker, tj. bosanski »doksat«, ima samo staro Sarajevo, osim toga još nešto: ono je harmonično — dok je na pr. sjeverna strana njegove glavne evropeizirane ulice kaotična. Le Corbusier, međutim, drukčije svladava mase!

Namještaj

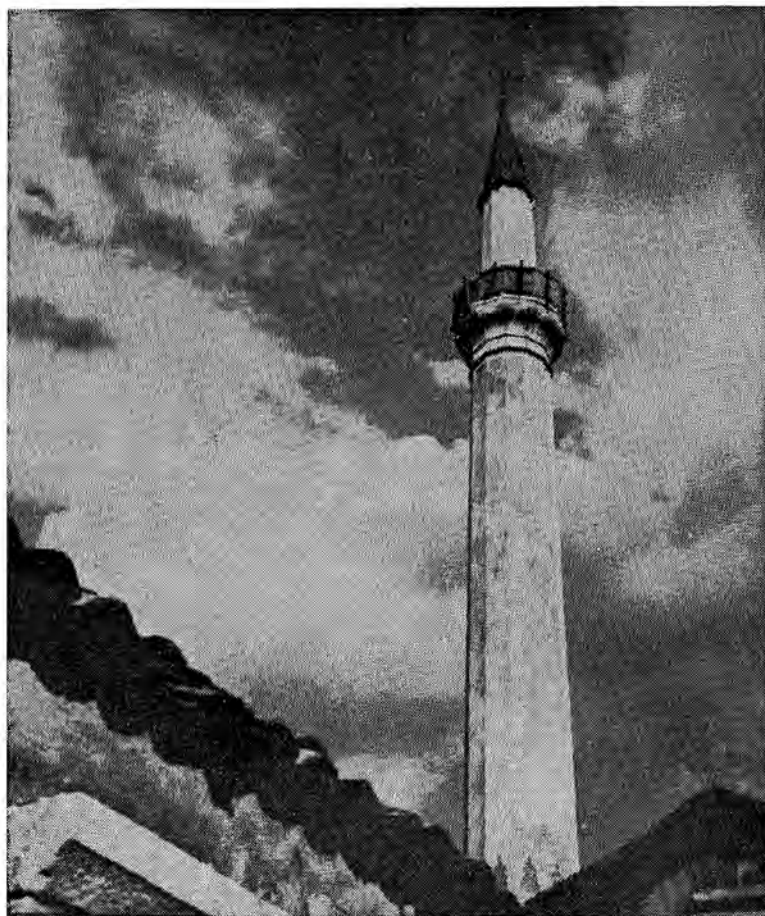
Teško je ući u muslimansku kuću. U tim prostorijama nema nikakvog pokućstva: ormari su im svi smješteni u zidove, a na sećijama čovjek radi, jede, spava — ukratko: živi. Kakav kontrast prema evropskoj prostoriji, koja je sva zatrpana pokućstvom i gdje »prostora« zapravo nema — osobito u novije vrijeme, gdje su iz ekonomskih razloga još i sve prostorije manje.

Le Corbusier i tu usvaja orijentalni princip lijepog, plastičnog prostora protiv pokućstva — Le Corbusier čak i krevete preklapa u zidove.

Pa ako želite znati kako treba opremiti prostorije, gdje je oprema potrebna — izvolite pogledati koju god narodnu kuhinju na Baščaršiji — vrlo su racionalno namještene!

U muslimanskoj kući nema pokućstva. Na sećijama čovjek... ukratko, živi
(skica J. N.).

Islamski svijet se morao izživljavati u apstrakciji, tj. u ornamentici umjesto u slikarstvu, u arhitekturi umjesto u kiparstvu...

Duša strukture

Iznio sam, mislim, toliko paralela da srodnost ne može biti slučajna. Moderna arhitektura izvodi navedene principe do krajnjih granica, pa bi se nepoučen čovjek mogao od nje odvratiti kad se nađe odjednom pred njezinim rezultatima — stoga sam pokazao na izvore, koji se svi nalaze u našoj sredini.

Mislim da ima Sarajevo ispred svih drugih gradova neku predispoziciju za arhitekturu. Gdje god gledam, ne mogu zaniijekati utisak koji je islam utisnuo gradu. Islamska nauka zabranjuje prikazivanje prirodnih uzora u umjetnosti, onemogućava time i slikarstvo, i kiparstvo. Islamski svijet se morao, uslijed toga, iživljati samo u apstrakciji, tj. u ornamentici umjesto u slikarstvu, u arhitekturi umjesto u kiparstvu; staro Sarajevo je muzej tog posebnog kiparstva, koje ću nazvati **arhitektonskom plastikom!**

Staro Sarajevo je muzej arhitektonske plastike — Đerzelezova kuća i Hadži Sinanova tekija